

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(438)

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ АНГЛІЇ У XVIII СТ.

Григорук Н.А.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті на основі аналізу історіографічних матеріалів здійснено комплексний аналіз політичного становища Англії у XVIII ст. Проаналізовано ряд законодавчих актів, які обмежували королівську владу і мали значний вплив на розвиток парламентської системи. Висвітлено діяльність нових урядів, роль кабінету міністрів. Показано діяльність нових політичних постатей у політичному житті країни, які були лідерами торі та вігів.

Ключові слова: політика, Англія, король, парламент, уряд.

Постановка проблеми. Період XVIII – початку XIX ст. позначився подальшим розширенням прав парламенту і кабінету міністрів через ослаблення королівської влади. Тривала боротьба між парламентом та королем за гегемонію в управлінні країною, що гостро проходила аж до компромісної “славної революції” 1688 р., завершилася у XVIII ст. остаточною перемогою парламенту й оформленням англійської конституційної монархії.

Хоча й після перевороту 1688 р. державна політика й надалі залишалася привілеєм земельної аристократії, вона здійснювалася не тільки в її інтересах, а й забезпечувала економічні й політичні, вимоги промисловців, торговців, фінансистів, від яких залежало її власне процвітання. Поєднання економічних інтересів земельної аристократії, нового дворянства і буржуазії, які на практиці впроваджували віги і торі, найбільше вплинуло на формування політики й організації управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема політичного становища Англії у XVIII ст. постійно привертає увагу широкого кола науковців, серед яких варто виділити дослідження Айзенштата М. [2], Косарева А. [5], Романової М. [8], Семенова С. [9], зокрема велику увагу дослідженню історії Англії приділив англійський вчений Крістофер Деніел [1] та інші. У своїх роботах автори опираються на фактологічний матеріал, відтворюють політичні процеси даного періоду. Разом із тим дискусійність проблеми не втратила гостроти до нашого часу, що підтверджує її актуальність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність теми публікації зумовлена необхідністю ознайомитися з висвітленням внутрішньополітичного життя країни зазначеного періоду. Повести паралелі від королівської влади до парламенту та кабінету міністрів. Головною метою даної роботи є дослідження ключових аспектів, основних етапів утвердження в Англії парламентаризму як політичної системи. Основним завданням є з'ясувати характер змін, що відбувалися в політичному житті Англії, пояснити особливості становлення конституційної монархії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування англійської парламентської системи у XVIII ст. відбувався в умовах прискореного розвитку капіталістичної організації праці, завершення аграрного і початку промислового перевороту, який спричинили не тільки докорінні економічні, а й важливі соціально-політичні зміни в країні. Саме економічні й соціальні зміни визначали політичний розвиток Англії у XVIII ст.

“Біль про права” 1689 р. був доповнений у XVIII ст. низкою законодавчих актів, які ще більше обмежили королівську владу. У 1701 р. парламент схвалив закон про спадковість престолу (відомий ще як “Акт про влаштування”), який наголошував, що королівська влада обмежена законами, й усі королі та королеви “зобов'язані здійснювати управління англійським народом у відповідності із вказаними вище законами”. Цей документ визначив спадкоємців престолу після Вільгельма III. Він повинен був перейти до дочки Якова II Анни, а після неї – до внучки Якова I Софії, або її потомства. У цьому законі особливо акцентувалося, що надалі англійський престол буде передаватися лише особам англіканського віросповідання, і він не може бути успадкований католиком. Дуже важливою була стаття, що обмежувала право короля у призначенні та припиненні діяльності суддів. Надалі їхня діяльність призупинялася за представленням парламенту. Нова юридична настанова забороняла королівське втручання у судочинство і поставила весь судовий апарат у залежність від парламенту, тобто на службу земельної аристократії, новому дворянству і буржуазії. У цьому документі було передбачено, що усі рішення короля будуть підписувати ті члени Таємної ради, які дали згоду на нього. Це, по суті, означало встановлення відповідальності міністрів, яких парламент міг позбавити посади за рішення, що не відповідали інтересам панівних політичних груп [4].

Важливим кроком у зміцненні англійської монархії було підписання в 1707 р. Акта про унію з Шотландією, який суттєво обмежував її незалежність, визнану Англією ще у 1328 р. Згідно з Актом про унію скасовувався місцевий парламент, зате Шотландії було надано право посылати своїх представників у англійський. У Шотландії

зберігалася самостійна пресвітеріанська церква, а місцева буржуазія отримала право безмитної торгівлі не тільки з Англією, а й з її колоніями.

Впродовж першої половини XVIII ст. уряди здобували все більшу незалежність у своїй діяльності від королів. Королева Анна (1702–1714), Георг I (1714–1727), Георг II (1727–1760), хоч, за традицією, і запрошувалися на засідання кабінету міністрів, однак дуже рідко відвідували їх. Такий королівський обов'язок був для них обтяжливим і нецікавим, тим більше, що їхня присутність не впливала на ухвалення рішень.

Поступово в Англії, у міру зменшення реального значення королівської влади, зростала роль парламенту і кабінету міністрів. Крім прем'єр-міністра, відповідальні посади в уряді займали перший лорд державної скарбниці й два статс-секретарі: в їхніх руках було зосереджено управління фінансовими, внутрішніми і зовнішніми справами. Кабінет формувався із лідерів партії, яка перемогла на парламентських виборах. Король не мав права призначати міністрів за своїм бажанням, а змушений був обов'язково призначати їх із партії, яка володіла більшістю місць у парламенті. Лідер такої партії, як правило, очолював кабінет міністрів.

Перший однопартійний кабінет міністрів був сформований у 1694 р. з представників партії вігів. З цього часу боротьба між вігами і торі за депутатські місця в парламенті у першій половині XVIII ст. відбувалася при явній перевазі вігів, які від 1714 до 1763 року постійно отримували більшість у парламенті і, відповідно, сформували свої уряди. Таке співвідношення політичних сил було наслідком не тільки історичних умов, а й, частково, законодавчих актів вігів. Позиції торі на довгі роки послабилися після невдалої спроби сина Якова II підняти у 1715 р. повстання, яке скомпрометувало багатьох діячів партії торі. Уже в 1716 р. було прийнято закон про семирічний термін повноважень парламенту. Такий захід був обґрунтований необхідністю забезпечити більшу компетентність депутатів і з метою підняття авторитету палати громад. Фактично, такий закон закріплював бюрократичне панування вігів, позбавляв виборців впливу на формування парламенту та посилював роль олігархів – не багатьох діячів фінансової й торгової верхівки. Для обмеження політичного впливу на населення торі, що перебували в опозиції і часто критикували політику вігівських урядів, палата депутатів у 1729 р. ухвалила акт, що забороняв публікувати звіти про парламентські дебати під приводом того, що такі публікації є образливими і порушують привілеї палати [7].

За ініціативою вігів у 1717 р. був різко підвищений майновий ценз для кандидатів у депутати від графств, де, здебільшого, голоси відбирали торі. Майновий ценз для депутатів від графств підвищили до 600 ф. ст. річного доходу, тоді як для депутатів від міст ценз становив лише 300 ф. ст. Такий закон очевидно ставив у нерівноправне становище партію торі. Кількість землевласників, які отримали річний дохід із нерухомості в 600 ф. ст., налічувала у тодішній Англії лише декілька сотень осіб, в той час як доходи у 300 ф. ст. від торгових і фінансових операцій забезпечували собі десятки тисяч міських багатіїв.

Хоча формально парламент виступав від імені усього англійського народу, проте його, внаслідок встановленого майнового цензу, обирали лише незначна частина заможного населення. З п'яти мільйонів мешканців тодішньої Англії виборче право мали не більше 250 тис. осіб (5%), а право бути обраними до парламенту – ще менше. До того ж, система представництва у парламенті була дуже недосконалою, а в окремих випадках навіть карикатурою. Лише в 22-х містах із 204-х, які мали право посилати депутатів до парламенту, кількість виборців перевищувала тисячу осіб, у всіх інших вона становила по декілька сотень, а в окремих, так званих “гнилих” містечках – десятки виборців [12].

До середини XVIII ст. в Англії сформувалася законодавча система, що забезпечувала зверхність парламенту над королівською владою і місцевими органами управління, яку прийнято називати обмеженою монархією. До цього часу вже визначилися певні традиції та практика парламентської системи. За формою правління Англія у XVIII ст. значно випередила усі інші країни тодішньої феодальної Європи. Англійська система управління на довгі роки стала предметом заздрості для буржуазії європейських країн, в яких вона залишилася політично безправною.

Постійне протистояння між торі та вігами у XVIII ст. сприяло появі професійних політиків – лідерів цих партій. Таким типовим діячем був лідер вігів, лендлорд і фінансист Роберт Волпол, який тривалий період (1721–1742) очолював кабінет міністрів. Він часто вдавався до підкупу депутатів, щоб отримати їх згоду проголосувати за той чи інший закон. Про тодішніх парламентаріїв він висловлювався цинічно: “У кожного з цих людей є своя нація”. Р. Волпол добре орієнтувався у фінансових і торгових операціях, дотримувався погляду, що Англії потрібно забезпечити тривалий мирний період для накопичення багатств. У партії вігів проти нього в 30-х роках виникла опозиція, очолювана Вільямом Піттом Старшим, що представляв інтереси торговців, які збагатилися на работоргівлі та пограбуванні колоній. Видаючи себе за “справжніх англійських патріотів”, опозиціонери почали вимагати від примара проведення наступальної зовнішньої політики, захоплення нових земель. Під тиском опозиції Р. Волпол у 1739 р. оголосив війну Іспанії, яка проходила невдало для англійців. Опозиція швидко обвинуватила в невдачі уряд, і Р. Волпол у 1742 р. був змушений піти у відставку. Хоча наступні уряди знову очолили віги, внутрішня і зовнішня політика Англії була незмінною доти, поки з 1756 р. міністерство закордонних справ не очолив Пітт. З цього часу Англія перейшла до проведення політики війн, які дуже дорого коштували країні [5].

Новий король Георг III (1760–1820), використовуючи розкол у середовищі партії вігів, вирішив відновити самодержавне правління підтримкою торі. Він намагався послабити систему парламентаризму, використовуючи право вибору міністрів. Король призначав у міністерства осіб, вороже налаштованих проти Пітта, безпринципних кар'єристів, готових у всьому підкорятися волі короля. Такий підбір дав можливість на короткий час зосередити у руках монарха усі ті засоби по-

літичної корупції, якими користувалися віги. Підкупи депутатів стали ще більш поширеними, ніж за прем'єра Волпола. Було створено навіть спеціальну канцелярію у фінансовому управлінні для підкупу депутатів парламенту. Після щоденного перегляду парламентських звітів про голосування король роздавав нагороди і премії тим, хто підтримував його волю. Він не гребував особисто втручатися у призначення на окремі пости тих чи інших чиновників. У міністерства потрапляли, здебільшого, “друзі короля”. Про намагання посилити свою владу свідчить справа опозиційного депутата Джона Вілкса. Після того, як у газеті “Північний британець” з'явилася анонімна стаття з критикою промови короля, її редактор був ув'язнений, а газета конфіскована. Обурення усієї країни викликало те, що Дж. Вілкс як член палати депутатів мав право невідповідності, до того ж, його авторство не було доведено. Лондонці спробували звільнити Дж. Вілкса, справа дійшла до сутичок з охороною. За наказом короля, у Мілоському графстві було проведено повторні вибори, за якими всупереч волі короля переміг ув'язнений Дж. Вілкс. Коли палата депутатів визнала вибори незаконними, населення обрало його втретє, проте парламент знову не визнав результати голосування. Після цього лондонці обрало Дж. Вілкса лорд-мером столиці й лише тоді, знову супроти волі короля та його оточення, він став депутатом парламенту [9].

Незадоволення політикою Георга III і його кабінетів зростало, особливо після поразки англійців у війні з північноамериканськими колоніями. Наприкінці 1779 р. усією Англією прокотилася хвиля мітингів. Набув поширення збір підписів під петиціями до парламенту з протестами проти зловживань монарха владою. Версальський мирний договір 1783 р., який підтвердив втрату Англією північноамериканських колоній, завдав сильного удару монархічній політичній системі країни. Було розкритиковано й систему управління колоніями, внаслідок якої у відставку подали усі міністри уряду. Главою нового кабінету король змушений був призначити В. Пітта Мо-

лодшого, прихід якого до влади означав правління “нових торі”. Вони не тільки були лояльними до Георга III, але й визнавали, що владу короля потрібно обмежити шляхом розширення прав кабінету міністрів. “Нових торі” почали підтримувати промисловці, які не мали власної партії. Зміцнивши своє становище, В. Пітт зосередив у руках кабінету міністрів усю реальну владу і поступово відсторонив Георга III від державних справ. За його тривалого правління (1783–1801 і 1804–1806) суттєво розширилися повноваження кабінету міністрів. Від того часу прем'єр, а не король став розпускати парламент і призначати нові вибори. З його іменем та діяльністю пов'язані усі найважливіші рішення у проведеному внутрішньої і зовнішньої політики Англії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Послідовник ідей А. Сміта, Пітт вважав, що найкращою для розвитку господарства є система повної свободи економічної діяльності. З цією метою він вдався до пониження митних зборів і досяг цим значного збільшення товарообігу країни. Внаслідок зменшення мит різко скоротилася контрабандна торгівля, яка не приносила жодного доходу у державну скарбницю. Безперешкодна торгівля з іншими країнами в умовах потужного зростання англійської промисловості не загрожувала Англії конкуренцією, а збагачувала державу [10].

Запропонований Піттом у 1785 р. біль про парламентську реформу, згідно з яким мали відібрати у “гнилих містечок” 36 депутатських місць, не був ухвалений.

З перемогою Великої французької революції в Англії посилилась політична реакція.

Висновки з даного дослідження. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст., коли Англія організовувала й очолювала анти французькі коаліції, уся внутрішня політика, економіка, фінанси були спрямовані, здебільшого, на забезпечення перемоги над революційною і наполеонівською Францією. У XVIII ст. було остаточно визначено форми монархічного правління, згідно з якими королівська влада обмежувалася не тільки парламентом, а й кабінетом міністрів.

Список літератури:

1. Англия. История Страны / Кристофер Дэниел (пер. с англ.). – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2007. – 480 с.
2. Айзенштат М.П. Британия нового времени. Политическая история / М.П. Айзенштат. – М., 2007. – 204 с.
3. Беляева Г., Ливанцев Е. История государства и права зарубежных стран / Г. Беляева, Е. Ливанцев. – Ленинград, 1997. – С. 73-84.
4. История Европы. – В 8 т. – Т. 4. – М., 2000. – 509 с.
5. Косарев А. Революция: сравнительная характеристика становления государственности в Англии, Франции, России в новое время / А. Косарев // Государство и право. – 1994. – № 8, 9. – С. 37-53.
6. Мортон А. История Англии / А. Мортон. – М., 1950. – 462 с.
7. Петряев К. Курс лекций по истории Германии, Франции, Англии и США: В 2 ч. – Ч. 1 / К. Петряев. – М., 1960. – 559 с.
8. Романова М.И. Английский абсолютизм и либеральное движение (вторая половина XVIII – начало XIX в.) / М.И. Романова // Вопросы истории – 2006. – № 7. – С. 9-25.
9. Семенов С.Б. Парадокс Джона Уилкса (1727–1797) / С.Б. Семенов // Новая и новейшая история. – 1997. – № 5. – С. 196-212.
10. Тревельян Дж. М. История Англии от Чосера до королевы Виктории / Дж. М. Тревельян. – Смоленск, 2002. – 624 с.
11. Хрестоматия по новой истории (1640–1815) / Под. ред. Губера А., Ефимова А.: В 3 т. – М., 1963. – Т. 1. – 767 с.

Григорук Н.А.

Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ АНГЛИИ В XVIII СТ.

Аннотация

В статье на основе анализа историографических материалов осуществлен комплексный анализ политического положения Англии в XVIII в. Проанализирован ряд законодательных актов, которые ограничивали королевскую власть и оказали значительное влияние на развитие парламентской системы. Отражена деятельность новых правительств, роль кабинета министров. Показано деятельность новых политических фигур в политической жизни страны, которые были лидерами тори и вигов.

Ключевые слова: политика, Англия, король, парламент, правительство.

Hryhoruk N.A.

Ternopil National Pedagogical University
named after Volodymyr Hnatyuk

POLITICAL STATE OF ENGLAND IN THE XVIII CENTURY

Summary

In the article on the basis of the analysis of historiographical materials a comprehensive analysis of the political situation of England in the XVIII century. A number of legislative acts were analyzed that limited the royal power and had a significant impact on the development of the parliamentary system. The work of the new governments, the role of the Cabinet of Ministers is highlighted. The activities of the new political figures in the political life of the country that were leaders of the Tories and Whigs are shown.

Keywords: politics, England, king, parliament, government.